

YARATICILIK, KİŞİLİK VE SANATSAL YARATMA ÜZERİNE

ON CREATIVITY, PERSONALITY AND ARTISTIC CREATION

Doç. Dr. Merih TEKİN BENDER ^a^a Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, merihtekinbender@gmail.com**Özet**

Modern yaşamda, yaratıcılık barındırmayan herhangi bir etkinlik düşünülemez. Yaratıcılık aynı zamanda sanat eseri yaratım sürecinin de en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu tür bir yaratma eylemi, sanatsal yaratma olarak adlandırılır. Yaratıcılık kavramı, soyut olan doğası gereği farklı şekillerde algılanıp yorumlanmaya açıktır. Bu durum çalışma alanının önemli bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Ancak aynı zamanda yeni araştırmalar için cezbedici olmaktadır. Konunun önemini sezen araştırmacıların yıllar boyu yürüttüğü çalışmalar, yaratıcılığın kişilik ile bağıntısını kurmaktadır. Bu bağıntı, özellikle sanatsal yaratma sürecini ve sanatçının yaratma ediminin kaynağını açıklamak adına büyük değer taşımaktadır. Sanatçı öznenin kişilik özellikleri, yaratıcı imgelemi yönlendirmesi bakımından da merak uyandırıcıdır. Yaratıcı davranışlar gösteren bireylerin kişiliklerinde bir takım ortak özellikler bulunmaktadır. Ayrıca yaratıcılığın kişinin ruh sağlığını ve kişilik bütünlüğünü korumasına yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın içeriğinde konu, mevcut literatürden derlenen veriler ışığında çok boyutlu olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaratıcılık, kişilik, sanatsal yaratma, sanat, sanatçı.

Abstract

We can't think any activity without creativity in our modern life. Creativity also constitutes the most important part of the generation process of a work of art. This kind of creativity is called as artistic creativity. Because of its abstract nature, concept of creativity is open to perception and interpretation in different ways. This condition can be evaluated as an important limitation of the working area. However, it also is attractive to new research. The works undertaken over the years by researchers who sense the importance of the subject establish connection between creativity and personality. This correlation is of great value particularly in terms of explaining the process of artistic creation and the source of the artist's act of creation. Personality traits of the artist are intriguing in terms of routing creative visualization. Creative individuals' personality shows a number of common features. In addition, it is thought that creativity helps individual protect his mental health and personality integrity. In the context of this study, this topic is evaluated as a multi-dimensional in the light of the data collected from the existing literature.

Keywords: Creativity, personality, artistic creation, art, artist.

1.Giriş

George Bernard Shaw, “Makul kişi, kendisini dünyaya adapte eder; makul olmayan kişi ise, dünyayı kendine adapte etmek için ısrar eder. Bu yüzden tüm ilerleme, makul olmayan kişiye bağlıdır” demektedir¹. Bu sözlerle Shaw, “yeni sorun üretmek ve o sorunlar için elde var olandan farklı seçeneklerle çözüm önerileri getirebilmenin, yani yaratıcı bakış açısı ile yaşama yaklaşmanın, ilerlemenin anahtarı olduğu” gerçeğinin altını çizmektedir.

Yaratıcılık uzun yıllardır sıkça söz edilen, kavram olarak yaşamımızın içine giren bir olgu olmakla birlikte, ülkemizde bu kavramın içi tam olarak doldurulamamış, eğitim programlarına, teoride üretilenler sağlıklı bir şekilde yansıtılamamıştır. Stephen Bayley onu, “tanımlanmasındansa sezilmesi daha kolay olan şeylerden biri”² olarak betimlese de; bu araştırmada “yaratıcılık” kavramı, tanımlamak da dahil olmak üzere, farklı boyutları ile ele alınmaya, kişilik ile bağıntılı olarak açıklanmaya ve sanatsal yaratma ile ilgisi kurulmaya çalışılacaktır.

2. Yaratıcılık Nedir?

Yaratıcılığın tanımını yapmak gerçekten zordur. Tanımlar tek tek incelendiğinde yetersiz kalabilir. Bu sebeple yaratıcılık konusundaki farklı görüşler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Yaratıcılık bilinmeyeni bulma ve her yeni probleme çözüm getirme uğraşdır.³ Yaratıcılık, daha önce kurulmamış ilişkiler arasındaki ilişkileri kurabilme, böylece yeni bir düşünce şeması içinde yeni yaşantılar, yeni deneyimler, yeni fikirler ve yeni ürünler ortaya çıkarabilme yetisidir.⁴

Yaratıcılık her türlü soruna ve çözüm önerilerine çok yönlü bakabilmektir. Bu da soruları çözebilmek için gerekli olan yeni boyutları görebilmek, yakalayabilmek demektir. Kısa sürede çok seçenekli çözüm yolları bulmak da yaratıcılıktır.

Psikoloji sözlüğünde yaratıcılık şöyle tanımlanır: “Yaratıcılık sosyokültürel ortama sıkıca bağlı olarak, her yaştaki bireyde gizli bulunan yaratma yatkınsıdır. Bu doğal yatkının gerçekleşmesi, ona uygun koşullara bağlıdır.” Ancak, kalıtımsal olan yetenekle öğrenilebilir olan yaratıcılığı birbirleri ile yakın ilişkilerinden ötürü aynı şeylermiş gibi görmek yanlıştır ve toplumda bu tür iki temel yanlış oluşmuştur. Bu yanlışlar, yaratıcı sürecin incelenmesinin yaratıcılığı körelteceği ve yaratıcılığın doğuştan gelen bir nitelik olduğu, dolayısıyla az sayıda kişide bulunabileceği, bu nedenle de öğretilmesi ve öğrenilmesinin olanaksız olduğu biçimindedir⁵.

Sosyal psikolog Irwing Taylor (1959), insan yaratıcılığını beş aşamada incelemektedir:

¹ Peter Evans & Geoff Deehan, *The Keys to Creativity*, London, Published by Grafton Books. 1988, p.63.

² Peter Evans & Geoff Deehan, *ibid*, p.19.

³ Emre Becer, “*Yaratıcılık ve Grafik Tasarım*”, Anadolu Sanat, Sayı: 1-3, Eskişehir, A.Ü.G.S.F Yay., 1993, s.43.

⁴ İnci San, *Sanat ve Eğitim*, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1985, s.10; Norma Razon, “*Yaratıcılığı Geliştirici Oyunla Eğitim*”, Çağdaş Eğitim, İstanbul, Cem Yayınevi, 1990, s.213.

⁵ Hüseyin Bilgin, “*Grafik Tasarımda Yaratıcılık ve Fonksiyonları*”, Türkiye’de Sanatın Bugünü ve Yarını, Ankara, H.Ü.G.S.F.Yayımları,1985, s.39-40.

- 1- Yetenek ve beceriye dayanmayan ve özellikle çocuk resimlerinde görülen; “İkel ve sezgisel yaratıcılık”,
- 2- Uсталıkla ama yoğun bir gerçekçilikle ulaşılan; “Üretici yaratıcılık”,
- 3- Eski parçalarla yeni şeylere ulaşılan; “Buluşçu yaratıcılık”,
- 4- Soyutlama yeteneğinin sergilendiği; “Yenilikçi yaratıcılık”,
- 5- Doğuştan sahip olduğu düşünülen; “Dâhi yaratıcılık”

Yaratıcı aşamalardan en önemlisi olduğu düşünülen dahi yaratıcılık aşamasındaki sanatçı, üst düzeyde bir soyutlama yeteneğine sahiptir ve yeni bir sanat ya da tasarım üslubunun öncülüğünü yapabilir. Sanat tarihi gözden geçirildiğinde, dâhi yaratıcılığın belirgin örnekleri somut şekilde gözlemlenebilir olacaktır.

Başka bir görüşe göre yaratıcılık, genetik bilgi birikimini ve sonradan edindiği yeni bilgileri kendi kişiliğine uygun bir şekilde işleyerek yapıtlara dönüştürmektir.⁶

Ausubel’e göre yaratıcılık, “Daha önce yapılmayanı yapmaktır ve çok az sayıda kişi tarafından sahip olunan bir nitelik ve yetenektir.”⁷ Diakidoy ve Kanari de yaratıcılığı bir kişinin kendine özgü niteliği veya yeteneği biçiminde bilişsel bir süreç olarak kavramlaştırmıştır.⁸

Yaratıcılık alanında eski bir düşünür olan Arthur Koestler, farklı bir bakışla, yaratıcılığın hâkim olduğu üç alanı mizah, buluş veya keşif ve sanat olarak belirlemektedir. Bunlar, Ha Ha! (yani gülme), Aha! (yani yeni bir şey keşfetme) ve Aaahh! (yani beğeni) olarak tanımlanabilir.⁹

Theodor W. Adorno’ya göre, bir şeyin değişmesi mümkün olursa, o şey için daha başka olanaklar vardır. O halde yaratıcılık, kurallara da karşı gelip, denenmiş şeylere karşı kuşku gösterebilir.¹⁰

Lowenfeld yaratıcılığı, bireylerin değişken miktarlarda sahip oldukları ve durumlara bağlı olarak az çok ortaya çıkmaya elverişli bir özellik olarak ele almıştır. Bir başka deyişle, yaratıcılık, kendini göstermek için uygun koşullar gerektiren kişisel bir potansiyel güçtür.¹¹

Yukarıda çeşitli tanımlamalarla açıklanmaya çalışılan yaratıcılık kavramı, farklı şekillerle ifade edilse de, tanımlar arasında bir takım paralel görüşler öne çıkmaktadır.

⁶ Zeliha Akçaoğlu, “Çağdaş Sanat Eğitimcisi Nasıl Yetiştirilmeli?”, G.Ü.Sanat Eğitimi Sempozyumu, Ankara, 2002, s.195.

⁷ David P. Ausubel, “Creativity, General Creative Abilities and The Creative Individual”, Psychology in Schools, 1, 1964, pp. 344-347.

⁸ Irene-Anna N. Diakidoy & Elpida Kanari, *Student Teacher’s Beliefs About Creativity*, British Educational Journal, Apr 1999, Vol. 25, Issue 2, p.225; Ahmet Şinasi İşler ve Asude Bilgin, “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Adaylarının Yaratıcılık Hakkındaki Görüşleri”, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı: 1, Bursa, 2002, s.135.

⁹ Paul Birch & Brian Clegg, *İş Hayatında Yaratıcılık*, Çev. Tülay Savaşer, İstanbul, Rota Yayınları, 1997, s.9.

¹⁰ Ursula Bode & Gunter Otto, *Yaratıcılık Eğitimi*, Çev. Berna Can, Berlin by Friedrich Verlag Velber, 1979, p.18.

¹¹ Lowenfeld, 1953’den aktaran, Michel-Louis Rouquette, *Yaratıcılık*, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.14.

Öncelikle yaratıcılığın insana has olduğu, yenilik, yani buluş içerdiği ve özgünlük karakteri taşıdığı görülmektedir. Ayrıca Lowenfeld'in tanımı, yaratıcılığın kişilikle ilişkisini kurabilme cesaretini vermektedir.

3. Kişilik ve Bireysel Yaratıcılık

Kişilik, sözlüklerde “kişiyi diğer insanlardan ayıran ruhsal ve bilişsel özelliklerin tümü” biçiminde tanımlanmaktadır. Mizaç ve karakterle etkileri de kapsar. Kişilik, çoğu zaman insan davranışlarının bütününde ve toplumsal yaşamı içinde edindiği alışkanlıklarda değerlendirilir

Kimi zaman da kişilik, mizaç (yaratılış) ve huy (tabiat, doğal özellik) kavramları ile eş anlamda kullanılmaktadır. İç dürtülerin tümü için mizaç deyiimi getirilmektedir. Gerçekten, iç dürtüler kişilere göre değişkenlik göstermektedir. Oysa huy deyiimi, yalnızca zihni tutumu etkileyen bir grup- fiziksel olanları da içermek üzere- etkenler için kullanılmalıdır. Kişilik ise, zekâ ve iradenin yönetimi altında, belli ölçüde, bilinçli olarak biçimlenmektedir.¹²

Kişiliğin insan yaşamı için önemi farklı boyutlarda değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmada, kişiliğin yaratıcılık ile ilgisine dikkat çekilmek istenmektedir. Bu nedenle bireysel yaratıcılık ile kişilik arasındaki ilişkiyi açmak yerinde olur. Çünkü yaratıcı diye nitelendirilen kişilerin ortak kişilik özellikleri, kişilik ile yaratıcılığın bağıntısında kilit görev üstlenmektedir.

Çok sayıda araştırmacı, yaratıcılık ve çeşitli kişilik veya davranış özellikleri arasında çeşitli bağıntılar kurmak üzere araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalar sonucunda yaratıcılığı kişilik özelliği olarak ele alanların yanı sıra, yaratıcı kişinin belirgin özelliklerini onun kişiliği içinde tanımaya çalışanlara da rastlanmıştır. Yaratıcılığı kişilik özelliği olarak inceleyenler onu; bireyin değişken miktarlarda sahip olduğu ve durumlara bağlı olarak az çok ortaya çıkmaya elverişli bir tür özellik olarak tanımlamışlardır.

Stein¹³ başka araştırmacıların çalışmalarını da dikkate alarak, yaratıcı bireyin kişilik özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Yaratıcı bireyler başarılıdır.
- Yaratıcı bireyler düzen gereksinimi ile motive olurlar.
- Yaratıcı bireyler meraklıdır.
- Yaratıcı birey öz gerçekleştirme yanlısıdır.
- Yaratıcı bireyler baskıyı reddederler.
- Yaratıcı bireylerin motivasyonu sürekli ve aynı zamanda iş yapmayı seven ve bu konuda kapasite sahibi olan, kendini disipline edebilen, sabırlı, dinamik ve bir işi tamamına erdiren kişilerdir.
- Yaratıcı bireyler bağımsız ve özerktirler.

¹² Tuncay Kesim, “Geçmişten Günümüze Kişilik Kavramı”, 2001, <http://historicalsense.com/Archive/Fener11_1.htm>, (son erişim tarihi: 03.03.2014).

¹³ Morris Stein, (1974), *Stimulating Creativity*, New York: Academic Press Inc., p.p.58-60; 9; Yasemin Çiftçi, “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Yaratıcılık Düzeyleri İle Liderlik Tarzları Arasındaki İlişki”, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s.36-38.

- Yaratıcı bireyler yapıcı eleştirilerde bulunurlar, bu nedenle kolay memnun olmazlar, tatmin olmaları zordur.
- Bilgileri geniş, çeşitli ilgileri olan çok yönlü kişilerdir.
- Duygu ve heyecana açıktırlar. Onlar için hissetmek düşünmekten daha önemli ve öznel, canlı ve coşkuludurlar.
- Değer verme ve yargılamada estetik yönleri ağır basar.
- Yaratıcı bireyler ekonomik değerleri düşük düzeyde önemserler.
- Yaratıcı bireyler kadımsı ilgiler olarak tanımlanan konularda daha özgür ve açık davranırken, erkeğe özgü saldırganlıktan yoksundurlar.
- İnsanlar arası ilişkilere daha az ilgi duyarlar. Sosyal faaliyetlere, ilişkilere katılmaya istekli değildirler.
- Kendilerini yaratıcı olarak görürler.
- Önsüz ve duygu sezilidirler.
- Kendilerini daha az eleştirirler.
- Diğer kişileri etkileyebilmektedirler.

Yaratıcı bireyin belirli özelliklerini kişiliğin içinde tanımlamak üzere de çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Hicks ve Gullet'e göre yaratıcılık düzeyi yüksek kişiler, bilgileri ile birlikte zihinsel yeteneklere sahip olurlarsa, değişik fikirlere ve yeni ilişkilere olanak tanıyabilirler. Diğer bir deyişle, hayal gücü, sezgi, duyarlılık ve esneklik gibi yaratıcı kişinin zihinsel karakteristikleri, bilgi ile birleşme sonucunda değişik ve yeni davranışlara, yeni fikirlere kapı açarlar. Bilgi ve zihinsel yetenekler kadar önemli olan diğer bir yaratıcılık ögesi de huydur. Yaratıcı huyun karakteristikleri; belirsizlik için hoşgörü, kendine güven, uyumsuzluk ve duygusal anlamlılıktır ¹⁴ Bu farklı yönler birbirleri ile çakışarak ve birbirlerini etkileyerek yaratıcılığı gerçekleştirirler.

Yıldırım¹⁵, yukarıda söz ettiğimiz yaratıcı birey özelliklerini daha öz bir anlatım ile sekiz ana başlık altında toplamıştır:

1. Farklı olmayı göze almak,
2. Yargılamayı geciktirebilmek,
3. Esnek düşünebilmek,
4. Çabuk düşünebilmek (spontanlık),
5. Kavram oluşturabilmek,
6. Kavramları ilişkilendirebilmek,
7. Hayal gücüne sahip olmak,
8. Konuya odaklanabilmek.

Benzer bazı noktaları olsa da konuya değişik açılardan bakan araştırmacılar da vardır. Glover ve arkadaşları¹⁶, yaratıcılık düzeyi yüksek kişilerin uygulamalı çalışmalarda başarısızlığı kabul etme eğiliminde olmadıkları gibi, daha çok risk almaya istekli olduklarını belirtmişlerdir. Bu kişilerden kendilerini tanımlamaları istendiğinde, çarpıcı bir şekilde girişkenlik sıfatını seçmektedirler.

¹⁴ G. Herbert Hicks & Gullett Ray, *Management*, 4. Ed., New York: Mc Graw-Hill Inc., 1981, p.199.

¹⁵ Ramazan Yıldırım, *Yaratıcılık ve Yenilik*, 3. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2002, s.49-113.

¹⁶ J.A. Glover, R.R. Ronning, & C.R. Reynolds, (Eds.), *Handbook of Creativity*, New York, Plenum Press, 1989, p.225.

Gülyüz'e göre, yaratıcı kişi çevresindekilerden daha baskındır. Kişiliğindeki çelişkiler ve kilitlenmeler daha azdır. Çeşitli ve farklı entelektüel ilgileri vardır. Karmaşık işlerden ve zorluklardan hoşlanırlar.¹⁷

Ribot, bireyleri gerçekçiler, soyut düşünceliler ve hayalciler olmak üzere üç sınıfa ayırır. "Gerçekçiler" dış dünyadan yalnızca bildikleri veya doğrudan doğruya ürettikleri ile yaşayan pozitif kafalılardır. Yaratıcılar, kendilerinde kavramların bileşkesi şeklinde içsel bir yaşamın baskın olduğu "soyut düşünceliler" dir. Salt matematikçiler ile salt metafizikçiler bu sınıftandır. Üçüncü tür ise, içsel bir yaşama sahip hayalcilerdir. Soyut düşünceliler ile hayalcileri birbirinden ayıran önemli bir fark vardır. Soyut düşünceliler kavramlarla, hayalciler ise imajlar ile düşünürler. Özellikle, şair, sanatçı ve mistikler bu gruba girer.¹⁸

Pierre Bessis¹⁹ ise yaratıcı kişilerle, yaratıcı olmayanları kıyaslar. Ona göre yaratıcı kişi tatminsizdir. Diğerlerinin görmediği problemleri tanır, görür. Yaratıcı kişi, bir probleme önemli sayıda cevap verme olanağına sahiptir. Yaratıcı kişi, yaratıcı olmayandan daha fazla olan bitenden haberdar olma yetkisini gösterir. Daha fazla risk alır. Bu demektir ki, geçerliğinden emin olmadan da cevap verecektir. Yaratıcı olmayana kıyasla daha çeşitli cevaplar bulacaktır. En az yaratıcı olanlar, tutucu, alışlagelmişe bağlı, hareketleri ağır, fikirleri katı kişiler olarak belirirler.

Yaratıcı bireylerin ortak kişilik özelliklerinin kolay bir sınıflandırmayla yapılamayacağı görülmektedir. Yaratıcılık aşamasının soyut ve çok boyutlu süreçlerle etkileşimi bu değerlendirmeleri çeşitlendirmektedir. Ayrıca özgün işler ortaya koyabilmenin özgün bireyler gerektireceği düşünüldüğünde, bu durum anlaşılır olabilir.

Yaratıcılığı tüm alanlara özgü bir yeti olarak kavrayacak olursak, sanatsal yaratıcılığı kendi bağlamında değerlendirmek uygun olacaktır.

4. Sanatsal Yaratma ve Kişilik

May²⁰ sanatsal yaratımı, tanrılarla yapılan kıyasıya bir savaşa benzetir. Çünkü O'na göre sanatçılar, çoğunlukla kendi iç imgeleri ve hülyalarına dalmış yumuşak huylu kişiler olsalar da yaratılarıyla ölümlü kaderlerine kafa tutmakta, tutkuyla ölümün ötesinde yaşamaya çalışmaktadırlar. İşte bu yüzden de May yaratmayı gerçek bir cesaret olarak nitelendirir.

Yaratma, sanatçı açısından hiç şüphe yok ki, çok güç bir süreci gerektirir. Bu sürecin ne denli zor olduğuna dair çok sayıda örnek verilebilir. Storr'un²¹ aktardığına göre, Beethoven'in defterleri, onun yazdığı müziği ne kadar sık düzeltip yeniden yazmak zorunda kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Thackeray, "kitabımı yazmadan saatlerce kâğıtlarımın başında oturuyor, başka hiçbir şey de yapamıyordum" diye durumunu betimlemiştir. Başka bir örnek de Samd tarafından verilir; Samd, Chopin'in "bütün bir

¹⁷ Hasan Gülyüz, *Eğitim Programlarının Dili ve Yaratıcı Öğrenme*, Ankara, Pegem Yayınevi, 2001, s.177.

¹⁸ Murat Eriç, *Kültür ve Yaratıcılık*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1988, s.108.

¹⁹ Pierre Bessis, *Yaratıcılık Nedir?*, Çev. Süheyl Gürbaşkan, İstanbul: İstanbul Reklam Yayınları, s.30-31.

²⁰ Rollo May, *Yaratma Cesareti*, Çev. Alper Oysal, 8. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.56.

²¹ Anthony Storr, *Yaratma Dürtüsü*, Çev. İpek Babacan, İstanbul, Yayınevi Yayıncılık, 1992, s.62.

gün odasına kapanıp ağlayarak, bir aşağı bir yukarı dolaşarak, kalemlerini kırarak, bir ölçüyü yüzlerce kez değiştirerek, bir tek sayfa için altı gün harcadığını” anlatmıştır. Düşüncenin cisimlendirilişinin güçlüğüne Mayakovski, şöyle dile getirir:

“Ha şiir yazmışsın, ha radyum çıkarmışsın.
Al bir gramı, böl bir seneye
Binlerce ton taş toprak atacaksın,
Bir kelime bulup koyacağım diye”²²

Sancılı yaratma çabasına dair örnekleri çoğaltmak fazlasıyla mümkün olmakla birlikte, bir o kadar da gereksizdir. Çünkü var olan ve kabul da edilen bir durumu zenginleştirecek örnekler sunmak yerine, bu durumun farklı bir yanına dikkat çekmek daha yararlı olacaktır. Sözü edilen şey, sanatçının niçin bunca güçlüğü, çile dolu çabaları gerektiren yaratıcılık ürünlerini ortaya koymaktan kendini alamadığıdır. Bu durumu galiba iki şekilde açıklamak olasıdır. Birincisi, yaratma dürtüsü sanatçı için vazgeçilemez bir içgüdüdür. Dolayısıyla sanatçı, doğasının gereği olduğu için, acı çekmek pahasına eserini gerçekleştirir. Karşı konulmaz bir istençtir. Gerçi bu gerçekleştirimin altında yatan önemli nedenlerden söz edilebilir. Şöyle ki, sanatçı yaratım esnasında ölümlü kaderine de başkaldırılmış olur; yarattığı eserle hem kendini gerçekleştirir, hem de çağları aşacak bir varoluş ile eserinde yeniden doğar. İkinci açıklama ise, bu güç sürecin ardından yaşanacak tatminle, estetik haz ile ilgilidir. Sanatçı her seferinde sonunda yaşayacağı duygular pahasına da böyle bir acıya katlanıyor olabilir. Ancak ikinci açıklama tek başına değil, birinci ile ilişkilendirilerek değerlendirilmelidir. Çünkü sanatsal yaratmayı salt haz için gerçekleşen bir etkinlik olarak düşünmek, oldukça derin ve karmaşık olan, pek çok değişken ile bağıntılı olan bir süreci basite indirgemek, sığlaştırmak demektir.²³

Sanatsal yaratma, yaratıcı kişilik özelliğine sahip sanatçı özne için çoğu kez vazgeçilmez bir istektir. Bu öyle bir istektir ki, yaratma çabası anında yaşanan tüm sarsıntı ve güçlüklerle karşın, sanatçı kendini yaratmadan alıkoymaz. Hatta alıkoymaya ya da alıkonulduğu durumlarda çeşitli psikolojik sorunlar yaşamaya başlar.

Yaratma etkinliğinin bazen bir savunma olarak kullanılması kuramı, yaratıcı kişilerin niçin çoğu kez çalışmalarına tiryakilik olarak tanımlanabilecek ölçüde önem verdiklerini açıklamaktadır. Bu kişiler yaratıcılık çabalarını öylesine amansızca sürdürürler ki, hiç tatil yapmadıkları gibi, eğer bunu sürdürmezlerse kendilerini hasta ya da mutsuz hissederler. Eğer yaratıcılık çalışması kişinin ruh sağlığını ve kişilik bütünlüğünü koruyorsa, bunu hırsıyla sürdürmesine şaşmamak gerek. Kaçınmak istediği zihinsel durum yalnızca hafif bir depresyon ya da duyumsuzluktan öte olmasa da yaratıcılık etkinliğinde bulunması için bu yeterli bir neden oluşturur.

Yaratıcı ya da başka türlü herhangi bir etkinliğin savunma olarak kullanılması, her zaman böyle kullanıldığı anlamına gelmez. Bu kuramın, her sanatçı ya da bilim adamını güden itici gücü ortaya koyduğu da ileri sürülmektedir.²⁴

²² Mayakovski, 1966’dan aktaran, Momsej Kagan, *Estetik ve Sanat Dersleri*, Çev. Aziz Çalışlar, Ankara, İmge Kitabevi, 1993, s.416.

²³ Merih Tekin Bender, *Duyguların İzinde Sanatsal Yaratma*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2013, s.114-116.

²⁴ Anthony Storr, *Yaratma Dürtüsü*, Çev. İpek Babacan, İstanbul, Yayınevi Yayıncılık, 1992, s.62-67.

Kişi kendisini depresyona karşı savunma ya da fantezisinde yıkılan bir şeyi onarma gereği duyarak özgün bir ürün yaratmaya yönelebilir. Yabancılaştığını hissettiği bir dünyayla yeniden birleşme ve böylelikle öznel ile nesnel arasında yaratıcı köprüler kurma gereği duyarak da yaratıcılığa yönelebilir.

Yaratıcılık iç çatışmayı çözümleyebilmek için belki de en iyi ve mutlaka en ilginç teknik olmakla birlikte, bunun tek yolu değildir. Hipomanik kişi aşırı etkin bir iş adamı haline gelebilir; şizoid kişi fantezilerini hiçbir zaman açığa vurmeyen bir münzevi olabilir; obsesif kişi hiç şaşmayan doğruluğuyla gurur duyan bir bankacı olabilir; histerik kişi başkalarının kurduğu hayallerde kendini kaybeden bir okuyucu ve izleyici haline gelebilir.²⁵

Hem yaratıcılar, hem de psikotikler toplumsal yaşantı açısından marjinaldirler. Ancak biri, kişisel yaşantısını toplumsal ve genel kılarken, öteki toplumsal yaşantısını kişisel ve özel kılar. Her iki durumda da ego çözülme tehdidi altındadır. Delilik, egosu tehlike altında olan bireyin kendi sorununa karşı savunmasıyken, ötekisi bireyin toplumsallaştırdığı sorununa karşı savunmasıdır. Sonuç olarak her ikisi de bir yaşantıdır, gerçekliğe karşı etkili bir tavidir. Psikopatolojik süreçle karşılanan gereksinim bireyseldir ve ortaya çıkan ürünün toplumsal değeri kuşkuludur. Temel ayırım, kişiyi yaratıcılığa iten toplumsal talebin, toplumsal olarak tanınır bir ürünle sonuçlanmasına yol açacak tarzda bireyde içselleştirilmesiyle açığa çıkar. Ürün bir sistem oluşturur, parçaların hiyerarşik bütünlüğü söz konusudur, tutarlılık vardır. Ortaklaşa hissedilen veya düşünülen ilkelerde ifadesini bulan iç bağımlılık, yaratıcının ürününde daima vardır.²⁶

Giovacchini'ye²⁷ göre ego sınırlarındaki dalgalanma yaratıcı sürecin karakteristiğidir. İçeri alınmakta olan şey geri döndürülür, ancak şu andaki gerçekliğe bir ek olarak geri döndürülür. Sıklıkla bu yaratıcı bir üründür. Yaratıcılıkta, dış dünya değiştirilir ve genişletilir. Buradan sanatçının dış dünyayı içsel algılayışı ve onu kendi isteğindeki şekliyle çözümleyişi ile kastedilen, yine bir tür savunma mekanizmasını çağrıştırmaktadır.

Yukarıda bir kısmına değinilen, temelde yaratıcılığın nevrotik bir durumun sonucu olduğu savlarına psikolog Rollo May²⁸ şiddetle karşı çıkar. Ona göre, yaratıcılık ve özgürlüğün, kültürlerinde uymayan kişilerde bütünleştiği apaçık ortadadır. Ama bu, zorunlu olarak yaratıcılığın nevrozun ürünü olduğu anlamına gelmez. Yeteneğin hastalık, yaratıcılığın da nevroz olduğunu sokuşturmaya çalışan savlara karşı gerçekten güçlü bir tavır alınması gerektiğini söyler. May'in bu görüşleri, sanata daha yakından bakan pek çok birey ve özellikle de sanatçılar için kabul edilebilirliği yüksek görünmektedir.

²⁵ Anthony Storr, *Yaratma Dürtüsü*, Çev. İpek Babacan, İstanbul, Yayınevi Yayıncılık, 1992, s.229.

²⁶ B. Korkmaz, 1988'den aktaran, M. Bilgin Saydam, *Delî Dumrul'un Bilinci*, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s. 231-232.

²⁷ Peter L. Giovacchini, "*Şizofreni ve İlkel Ruhsal Durumlar*", Yapısal Çökme ve Yaratıcılık, Çev. Nursen Oral, Ankara, HYB Yayıncılık, 1998, s.58.

²⁸ Rollo May, *Yaratma Cesareti*, Çev. Alper Oysal, 8. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.61.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Tanımlanmakta zorlanılan “yaratıcılık” kavramı; dar kapsamlı, adı üzerinde bir kelime olarak değil, bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç hem soyut ve bilişsel bir alt yapıyı, hem de ürüne dönüşürken gerçekleştirilen somut işlemleri kapsar. Yaratıcı süreçte genetik etmenler de rol alır ancak sonradan kazanımların, özellikle doğru eğitimin önemli payı asla göz ardı edilmemelidir.

Yaratıcı bireyler, geleneksel olana savaş açar bir anlamda. Gözleri hep ileride, bilinenin ötesindedir. Var olanı reddetmekle başlar, problem üretip ona çözüm yolları arayışına girişmekle devam eder. İnsanın ruhsal ve bedensel özelliklerini de kapsayan kişiliğin, kişinin düşünce, söz ve davranışlarında görünürleştiği kabul edildiğinde, yaratıcı davranışlar gösteren kişilerin bu davranışlarını da kişiliklerinin bir parçası olarak düşünmek yanlış olmasa gerek.

Yaratıcı davranışlar gösteren bireylerin kişiliklerinde bir takım ortak özellikler saptanmış olması pek de şaşırtıcı değil. Bu durum yaratıcılığın doğasının gerektirdiği olası bir sonuç olsa gerek. Kuşkusuz bu değerlendirmeden, yaratıcı özellikler gösteren kişilerin her birinin özgün kişiliklerini tek tipmiş gibi klişeleştirebileceği anlamı çıkartılmamalı. Bu bireylerin kişiliklerinin, bazı ortak özellikleri taşımalarının yanı sıra, kendi içinde sonsuz açılımlarla zenginleşen çeşitlilikte olması kaçınılmazdır.

Yaratıcılık ve yaratıcı istek için her alanda söz edilebilir. Ancak araştırma konusu gereği sanatsal yaratma değerlendirildiğinde, ürün ortaya çıkana kadar yoğun ve oldukça güç bir süreçle sanatçının yüzleşmek zorunda olduğunu, adeta acı çektiğini gösteren örneklerle karşılaşılmaktadır. İster kendini tedavi etme şekli, ister yüceltme isteği olarak düşünülün, acı dolu ama bir o kadar da vazgeçilmez bir istektir “yaratıcılık” sanatçı için. Ve bu istekle bütünleşen duyguların, düşüncelerin malzemede cisimleştirilmesi ile oluşturulur sanat eseri. Her defasında derin acılar, yaratma sancıları çekmek pahasına da olsa...

May, zorlu yaratım sürecinde çekilenlerden ötürü sanatçıların durumlarını çok yerinde bir mitolojik gönderme ile Prometheus’un mücadelesine bezetir: “Tüm sanatçıların bir an günün sonunda kendilerini bitmiş tükenmiş hissedip, imgelemlerini asla dışarı vuramayacaklarından emin, onu unutmaya ant içerek her şeye tümüyle başka bir konu üzerinde ertesi sabah yeniden başlamaya karar verdikleri olmuştur. Ama gece esnasında ciğerleri tekrar büyür. Enerji dolu dikelirler ve yenilenmiş umutlarıyla görevlerinin başına, ruhlarının örsü başında didinmeyi sürdürürler.”²⁹

Belki de Rollo May haklı: “Yaratıcılık ölümsüzlük için duyulan bir özlem”³⁰ olmalı. Sanatçılar da tüm insanlar gibi ölmek zorunda olduklarını biliyorlar. Üstelik farklı imgelerle ölümden söz edebiliyorlar; ölümlü yüzleşecek cesareti geliştirebilmek adına. Bununla birlikte ona başkaldırmak, onunla mücadele etmek de istiyorlar. Ve belki de yaratıcı kişilik böyle besleniyor, sanatsal yaratıcılık bu mücadeleden geliyor; yaratıcı edimlerimiz başkaldırıdan doğuyor...

²⁹ Rollo May, *Yaratma Cesareti*, Çev. Alper Oysal, 8. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.54.

³⁰ Rollo May, a.g.e., s.56.

Kaynakça

- AKÇAOĞLU, Zeliha (2002).** “Çağdaş Sanat Eğitimi Nasıl Yetiştirilmeli?”, *G.Ü.Sanat Eğitimi Sempozyumu*, Ankara.
- AUSUBEL, David P., (1964).** Creativity, general Creative Abilities and The Creative Individual, *Psychology in Schools*, 1, pp. 344-347
- BECER, Emre, (1993).** “Yaratıcılık ve Grafik Tasarım”, *Anadolu Sanat*, Sayı: 1-3, Eskişehir :A.Ü.G.S.F Yay.
- BESSIS, Pierre, (1973).***Yaratıcılık Nedir?*, Çev. Süheyl Gürbaşkan, İstanbul: İstanbul Reklam Yayınları.
- BİLGİN, Hüseyin, (1985).** “Grafik Tasarımda Yaratıcılık ve Fonksiyonları”, *Türkiye’de Sanatın Bugünü ve Yarını*, Ankara: H.Ü.G.S.F.Yayınları.
- BİRGİN, Paul & CLEGG, Brian, (1997).** *İş Hayatında Yaratıcılık*, Çev. Tülay Savaşer, İstanbul: Rota Yayınları.
- BODE, Ursula & OTTO, Gunter, (1979).** *Yaratıcılık Eğitimi*, Çev. Berna Can, , Berlin: by Friedrich Verlag Velber.
- ÇİFTÇİ, Yasemin, (2002).** *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Yaratıcılık Düzeyleri İle Liderlik Tarzları Arasındaki İlişki*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DIKİDOY, I. A. N. & KANARI, E. (1999).** Student Teacher’s Beliefs About Creativity, *British Educational Journal*, Apr 1999, Vol. 25, Issue 2, p.225, 19p.
- ERİÇ, Murat, (1998).** *Kültür ve Yaratıcılık*, İstanbul : Kazancı Yayınları.
- EVANS,P.- DEEHAN, G., (1988).** *The Keys to Creativity*, London: Published by Grafton Books.
- GIOVACCHINI, Peter L., (1998).** “Şizofreni ve İlkel Ruhsal Durumlar”, *Yapısal Çökme ve Yaratıcılık*, Çev. Nursen Oral, Ankara: HYB Yayıncılık.
- GLOVER & RONNING, R. & REYNOLDS, C.R.(Eds.), (1989).** *Handbook of Creativity*, New York: Planum Pres.
- GÜLERYÜZ, Hasan, (2001).** *Eğitim Programlarının Dili ve Yaratıcı Öğrenme*, Ankara: Pegem Yayınevi.
- HICKS, G. Herbert ve C. RAY, Gullett (1981).** *Management*, 4. Ed., New York: Mc Graw-Hill Inc.
- İŞLER, Ahmet Şinasi ve BİLGİN, Asude, (2002).** “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Adaylarının Yaratıcılık Hakkındaki Görüşleri”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı: 1, Bursa, s.133-152.
- KAGAN, Momsej (1993).** *Estetik ve Sanat Dersleri*, Çev. Aziz Çalışlar, Ankara: İmge Kitabevi.
- KORKMAZ, B., (1988).** “Yaratıcılık ve Psikiyatri”, *XXIV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi/ Serbest Bildiriler Kitabı: 572-575*, GATA, Ankara.
- LOWENFELD, V. (1953)** *Education and Art: A Symposium*, Lausanne: Unesco.
- MAY, Rollo, (2003).***Yaratma Cesareti*, Çev. Alper Oysal, 8. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- RAZON, Norma, (1990).** “Yaratıcılığı Geliştirici Oyunla Eğitim”, *Çağdaş Eğitim*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- ROUQUETTE, Michel-Louis, (1992).** *Yaratıcılık*, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAN, İnci, (1985).** *Sanat ve Eğitim*, Ankara: A.Ü. Basımevi.
- SAYDAM, M.Bilgin, (1997).** *Deli Dumrul’un Bilinci*, İstanbul: Metis Yayınları.
- STEIN, Morris, I. (1974),** *Stimulating Creativity*, New York: Academic Press Inc.

- STORR, Anthony, (1992).** *Yaratma Diirtüsü*, Çev. İpek Babacan, İstanbul: Yayınevi Yayıncılık.
- TEKİN BENDER, Merih (2013).** *Duyguların İzinde Sanatsal Yaratma*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- YILDIRIM, Ramazan, (2002).** *Yaratıcılık ve Yenilik*, 3. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

- KESİM, Tuncay,** “Geçmişten Günümüze Kişilik Kavramı”, http://historicalsense.com/Archive/Fener11_1.htm, (erişim tarihi 03.03.2014).